

UDK 811.163.6'282(497.4–18) *Mihaela Koletnik* Pedagoška fakulteta v Mariboru

GLASOSLOVNI RAZVOJ V SLOVENSKOGORIŠKEM NAREČJU

O Po klasifikaciji slovenskega dialektologa in jezikoslovca Frana Ramovša se deli slovenski jezik na več kot štirideset narečij in izrazitejših govorov, ki so porazdeljeni na sedem narečnih skupin, od katerih vsaka obsega po več narečij. Ramovš v Dialektih (1935) prišteva slovenskogoriško (goričansko) narečje k severovzhodni štajerski narečni skupini, danes panonska, kamor se uvršča tudi na Logar-Riglerjevi Karti slovenskih narečij (1983). V dosedanji dialektološki literaturi je bilo predstavljeno na dva načina: Ramovš je štel k slovenskogoriškemu narečju le govore v zahodnih Slovenskih goricah, in to od črte Maribor-Šentilj na zahodu do črte Marija Snežna-Sv. Ana na Kremberku-Vurberk ob Dravi na vzhodu. Na Karti slovenskih narečij Logarja in Riglerja teče južna meja tega narečja v črti od Radencev do Vurberka, vzhodna od Radencev do Gornje Radgone, severna pa od Gornje Radgone ob slovenski državni meji do Šentilja. Tako delitev so narekovali dvoji vzroki: (1) Ramovševa meja kaže na začetek daljšanja staroin novoakutiranih samoglasnikov v nezadnjih in zadnjih ali edinih besednih zlogih; (2) Logar-Riglerjeva meja ločuje dvoglasniški slovenskogoriški od prleškega enoglasniškega samoglasniškega sestava. Izoglosa, ki na Ramovševi Dialektološki karti ločuje slovenskogoriško od prleškega narečja, predstavlja mejo med vzhodnim in zahodnim slovenskogoriškim podnarečjem; govori vzhodno od črte Marija Snežna-Sv. Ana na Kremberku–Sv. Trojica niso prleški, kakor je verjetno zaradi pomanjkanja gradiva mislil Ramovš, saj imajo dvoglasniški samoglasniški sistem (skupna sta jim stara dvoglasnika e i in o u za stalno dolgi jat in dolgi o), kar sta pri zamejitvi upoštevala Logar in Rigler. Prav dvoglasniški samoglasniški sistem jih ločuje od monoftongičnih prleških govorov.

1 Razvoj samoglasniškega sistema v panonskih govorih

Slavisticna,p65 37 23.6.03, 12:49

¹ V panonsko narečno skupino uvrščamo narečja vzhodno od črte Šentilj-Maribor-Zlatoličje-Polskava-Pragersko-Majšperk-Donačka gora-Macelj, tj. slovenskogoriško, prekmursko, prleško in haloško narečje.

n, *l*, *r*, zapornike *p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g* in pripornike *s*, *z*, *x*. Zobnoustničnega *v* (verjetno tudi *f*) in *j* tedaj niso govorili.²

Po 11. stoletju se je alpska slovanščina hitro razvijala v smeri posebnega slovanskega, tj. slovenskega jezika, hkrati s tem pa se je že od 12. stoletja dalje začela tudi dialektično cepiti, sprva na jugovzhodno in severozahodno narečje:⁴

Oba sistema sta v svojem bistvu še praslovansko narečna. Specifično slovenska je kvaliteta nosnega ϱ oz. njegovega ustnega odraza. Nosni samoglasniki so se na jugovzhodu, kjer se je jat zgodaj zožil, hitro raznosnili, na severozahodu s široko kvaliteto jata pa obdržali dalj časa. Na tej osnovi temelji Miklošičeva delitev slovenščine na narečja. Meja med obema področjema gre po Karavankah in Julijskih Alpah.

V nadaljnjem razvoju samoglasnikov 5 postane dolžina omejena na naglas. Glede na svojo dolžino v sistemih dobi najprej o različne sprednje pare: dolgi o postane par dolgemu jatu, kratki o pa ostane v paru z etimološkim e; kratki \check{e} še nadalje ostane brez para. U se začne v izgovoru pomikati naprej, na severozahodu pa se začneta ožiti jat in etimološki o, tako da nastaneta naslednja samoglasniška sistema:

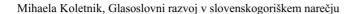
Slavisticna,p65 38 23.6.03, 12:49

² Tine Logar, Pregled zgodovine slovenskega jezika, SSJLK (informativni zbornik), 1974, 103.

³ Glej op. 2

⁴ Jakob Rigler, po katerem povzemam razvoj samoglasniškega sistema po posameznih etapah (Rigler 1986: 139–207), obravnavani razvoj označuje kot prvo etapo v razvoju slovenskega vokalizma (1986: 144).

⁵ Rigler (1986: 145) ga označuje kot drugo etapo v razvoju slovenskega vokalizma.

A

39

iı

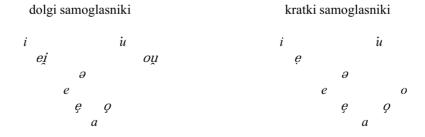
a

dolgi samoglasniki

severozahod kratki samoglasniki

V naslednjem obdobju⁶ se dolga ozka e in o na jugovzhodu diftongirata v ei in o u. Časovno blizu tega pojava je podaljšanje nezadnjih kratko naglašenih zlogov v zahodnih in centralnih ter južnih štajerskih narečjih. V slovenščini se spremeni potek izoglos: vzhodni del se poveže s severnim, južni z zahodnim. Smer izoglose razvoja dolgega polglasnika v a ali e poteka skoraj pravokotno na smer izoglose zožanega jata. V tem času začne sistem samoglasnikov zaradi stalno se spreminjajočega poteka izoglos zelo hitro razpadati na nove narečne sisteme, ki se glede na to, ali so se kratko naglašeni nezadnji zlogi podaljšali ali ne, začnejo razlikovati tudi po razvrstitvi in pogostnosti posameznih glasov. Nastanejo centralni in južnoštajerski, zahodni, severni (koroški) ter severnoštajerski in panonski samoglasniški sistem, ki so ga sestavljali:

⁶ Rigler (1986: 147) ga označuje kot tretjo etapo v razvoju slovenskega vokalizma.

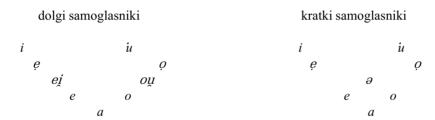
Slavisticna.p65 39 23.6.03, 12:49 V tem sistemu so pri dolgih samoglasnikih: $i \in \hat{i}$; $e\underline{i} \in \hat{e}$; $e \in \hat$

Panonska narečja so se nekaj stoletij razvijala skupaj s severnoštajerskimi. Odraza e_i in o_i sta za \hat{e} in \hat{o} , nosnika e in o pa sta se zgodaj raznosnila.

V nadaljnjem poenostavljanju navedenega sistema sta se združila kratka e in e v nekoliko ožji e-jevski glas, panonsko področje pa je izenačilo e in e v e. V severni štajerščini se je dolgi e začel razvijati skupaj z dolgim jatom v e, v panonskih narečjih pa skupaj z dolgim e in dolgim e v dolgi e. V koroškem in severnoštajerskem narečju so se podaljšali kratko naglašeni nezadnji zlogi, panonska narečja pa so obdržala kračino. Tako panonski kot tudi štajerski pa je razvoj dolgega polglasnika v e in ne v e, kot je to v jugozahodnih narečjih in knjižnem jeziku.

V prvi polovici 14. stoletja lahko tako nastavimo:

osnovni severnoštajerski sistem

V tem sistemu so pri dolgih samoglasnikih: $i \in \hat{i}$, $i \cdot ; e \notin \mathring{e}$, $e \cdot ; e \not i \notin \mathring{e}$, $e \cdot ; e \not i \notin \mathring{e}$, $e \cdot ; e \cdot ; e$

in

osnovni panonski sistem

Slavisticna.p65 40 23.6.03, 12:49

41

V nadaljnjem razvoju so se samoglasniški sistemi drobili še naprej. Pojavili so se sekundarni naglasni umik v tipu noga, velarizacija a-ja, izguba tonemskih nasprotij in moderna vokalna reducija. V panonskem sistemu se je u razvil v \ddot{u} , \dot{f} pa v u. Skupaj sta se začela razvijati dolga o in o v o u, nastal pa je tudi že nov dolgi o z minimalno pogostnostjo, in sicer v glavnem v skupini $r_{o}^{\dagger} \rightarrow r_{o}^{\dagger}$. Kratka o in o sta sovpadla v o, kratki o se je velariziral, kratki o pa razvil v o.

Starejša stopnja dalje razvitih prekmurskih sistemov je:

Riglerjevim omembam (1977: 83–99), da je stari akut ostal kratek v prekmurskem in prleškem narečju ter v delu Bele krajine, je potrebno dodati, da je ostal kratek tudi v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju ter v vzhodnih in srednjih Halozah, kar kažejo izsledki najnovejših raziskav narečij panonske narečne skupine (Zorko: 1998, Koletnik: 2001).

2 Razvoj samoglasnikov in soglasnikov v slovenskogoriškem narečju

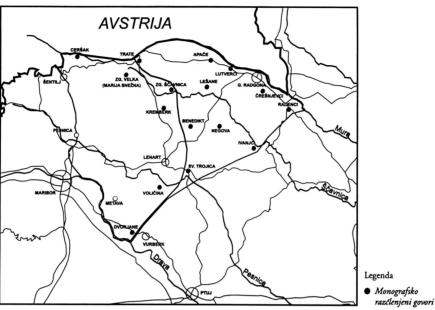
Slovenskogoriško narečje v panonsko narečno skupino uvrščamo zaradi enakega razvoja stalno dolgega jata, dolgega etimološkega o, stalno dolgega u in zlogotvornega f ter zaradi današnjih enakih odrazov za stalno dolgi nosni o, dolgi o in dolgi o. To narečje ni enotno, pač pa razpade na dve podnarečji: zahodno (v raziskavo so bili vključeni ceršaški, dvorjanski, kremberški, ščavniški, velški in voličinski govor; metavski in pesniški sta bila povzeta po literaturi f, za katerega je značilno poznejše daljšanje staro- in novoakutiranih samoglasnikov v nezadnjih in zadnjih besednih zlogih, zajelo pa je tudi tiste pod umičnimi naglasi, zato se danes odrazi za te samoglasnike razlikujejo od tistih, ki so bili stalno dolgi oz. cirkumflektirani, in vzhodno (v raziskavo so bili vključeni benediški, črešnjevski, ivanjski, negovski, radenski in trojiški govor f, kjer je kolikostno nasprotje ohranjeno.

Slavisticna.p65 41 23.6.03, 12:49

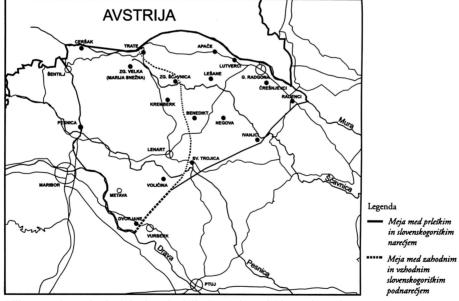
⁷ Prim. tudi Zinka Zorko, Daljšanje akuta v severovzhodnih slovenskih narečjih, Slavistična revija XLI/1 (1993), 193–207.

42

Slavistična revija, letnik 51/2003, posebna številka

Slika 1: Monografsko razčlenjeni govori.

Slika 2: Meja med zahodnim in vzhodnih slovenskogoriškim podnarečjem.

Slavisticna.p65 42 23.6.03, 12:49

Slovenskogoriško narečje nima tonemskih nasprotij. Naglas ni vezan na določeno mesto v besedi in je torej možen v katerem koli zlogu besede. Dolgi samoglasniki so le naglašeni, distribucija dolgih in kratkih samoglasnikov glede na položaj v besedi pa ni omejena. Izvedena sta bila oba splošnoslovenska naglasna premika: (1) pomik z dolgega in kratkega cirkumflektiranega zloga: $zl\,\hat{a}to \rightarrow zlat\hat{o};\,\,\delta\hat{k}o \rightarrow \delta\hat{k}o \rightarrow ok\hat{o}$ ter (2) umik naglasa s končnega kratkega zloga na prednaglasno dolžino: $du\,\hat{s}\,\hat{a} \rightarrow du\,\hat{s}\,\hat{a}$. Izveden je umik naglasa s končnega kratkega zloga na prednaglasni kratki samoglasnik: $z\,\hat{e}n\hat{a} \rightarrow z\,\hat{e}n\hat{a},\,kos\hat{a} \rightarrow k\,\hat{o}sa,\,m\,\partial gl\hat{a} \rightarrow m\,\partial gla;$ novo naglašeni samoglasnik se je v zahodnem podnarečju podaljšal in diftongiral, v vzhodnem pa je ostal kratek. Najmlajši so naglasni umiki (1) v posameznih besedah s cirkumflektiranega dolgega končnega, zlasti odprtega zloga: 'lexko, 'o: uje, 'sa:mo, 'v uxa; (2) s kratkega cirkumflektiranega zloga: 'a:dvent, 'bu:ogat, 'poznan, p'rinas, 'potplat, 'začnen, 'u:otpren. Naglašeni so tudi samoglasniki v besednih oblikah, analogičnih po osnovni: 'nu:oso, 'nu:osla, 'nu:osli; p'rosa, p'rosla, p'rosli; 'zemi, 'zemta, 'zemte (vel.).

2.1 Samoglasniki

2.1.1 Naglašeni samoglasniki

2.1.1.1 Stalno dolgi oz. cirkumflektirani samoglasniki

- $\hat{1} \rightarrow i$: 'pi:šen, 'si:n, t'ri: (V);
 - → i:i̯: k'ri:i̯s, 'li: i̞st, m'li: i̞n (Z), le v ceršaškem govoru pod vplivom sosednjega severnoštajerskega kozjaškega narečja → i:i̯/e̞:i̞: k're̞: i̞, 'ze̞: i̞ma.
- $\hat{\mathbf{u}} \rightarrow \ddot{\mathbf{u}}$: 'd\vec{u}:\vec{s}a, k'l\vec{u}:\vec{c}, 'l\vec{u}:\vec{c}, 'l\vec{u}:\vec{plen}(V);
 - → ü: i : g'rü: iška, 'kü: ixan, o'lü: ip, p'lü: ik (Z), le v ceršaškem govoru pod vplivom sosednjega severnoštajerskega kozjaškega narečja → u: u/o: u : g'ru: uška, 'vo: uš.
- ė̃ → e:i̯ : be'se: ida, b're: ik, g're: ix, k'le: it, 'le: is, m'le: iko, 're: ižen, 'se: ikan, s'ne: ik, s're: ida, s've: iča, z've: izda (V, Z), le v ceršaškem govoru → a:i̯: c'va: it, 'pa: isek, s'ma: ix, 'va: im.
- ô → o:uː : 'bo: uk, 'go: ut, 'ko: ust, me'so: u, 'mo: uč, 'no: uč, 'no: us, 'o: us, s'po: uvet, s'to: u, 'šo: ula, 'vo: us, 'vo: usek (V, Z), le v ceršaškem govoru → a: u: ba: uk, 'ma: ust, 'na: uč, 'ša: ula, 'ta: u.
- $\hat{e} \rightarrow e$: : $je\dot{s}e$:n, 'le:t, 'me:t, 'pe: \check{c} , sp'ce:, ' \check{s} e:st (V, Z).
- $\hat{a} \rightarrow a$: : d'va:, g'la:va, g'ra:t, x'ra:st, k'la:s, ko'va:č, k'ra:l, 'la:s, m'la:da, p'ra:x, t'ra:va (V, Z).
- $\hat{\theta} \rightarrow e$: : 'de:n, 'le:n, 've:s, s 'te:bo, z 'me:no (V, Z).
- $\hat{\varrho} \rightarrow e$: : de's e:t, de'v e:t, g'l e:dan, i'm e:, 'p e:t, 'v e:zen, 'z e:be, zre 'b e: (V, Z).

Slavisticna,p65 43 23.6.03, 12:49

 $^{^8}$ Enak odraz je tudi v severnoštajerskem kozjaškem govoru, le da je tu razvoj stalno dolgega \check{e} potekal vzporedno z dolgim e.

⁹ Enak odraz je tudi v sosednjem kozjaškem narečju.

Slavistična revija, letnik 51/2003, posebna številka

- <u>44</u>
- → о: <u>u</u>: d'ro: <u>u</u>k, 'go: <u>u</u>bec, go'lo: <u>u</u>p, k'lo: <u>u</u>p, k'ro: <u>u</u>k, 'mo: <u>u</u>š, ot'ro: <u>u</u>bi, 'ro: <u>u</u>p, 'so: <u>u</u>sit, 'zo: <u>u</u>p (V);
 - \rightarrow o: $\underline{u}/\underline{o}$: (Z); dolgi ozki o se govori v ceršaškem, velškem, pesniškem, metavskem in dvorjanskem govoru: d'ro:k, 'go:bec, go'lo:p, k'lo:p, ' $mo:\check{s}$, 'zo:p.
- $\hat{\mathbf{r}} \rightarrow \mathbf{r}$: 'bṛf, 'čṛf, 'mṛkefca(V);
 - \rightarrow ər: 'pərst, s'mərt, 'vərx (Z).
- $d^{k} \rightarrow u$: : 'du:k (sam.), 'gu:t, 'ku:čen 'tolčem', 'pu:nin, 'su:nce, 'vu:k, 'žu:ta (V);
 - → u: /u: u (Z); dvoglasnik u: u se govori v velškem, voličinskem, metavskem in dvorjanskem govoru: 'du: uk, 'gu: ut, 'su: unce, v ceršaškem pa → a: u: 'da: uk, 'va: uk.

2.1.1.2 Staro- in novoakutirani samoglasniki

- í- → i: brada'vica, 'lipa, 'žila (V);
 - → i :: 'xi:ša, li'si:ca, 'ri:ba (Z), le v ceršaškem govoru → i:i/e:i: brada 've:ica, 'xe:iša.
- $-i \rightarrow i: f'ti\check{c}, 'nit, 'sit(V);$
 - \rightarrow i:: 'di:n, 'ri:t, 'si:t(Z), le v ceršaškem govoru \rightarrow i:i/e:i: 'ne:it, 're:it.
- $\dot{\mathbf{u}} \rightarrow \ddot{\mathbf{u}} : b \ddot{\mathbf{u}} kef, k \ddot{\mathbf{u}} ra, v \ddot{\mathbf{u}} jec(\mathbf{V});$
 - → ü:: 'kü:šar, 'mü:xa, 'vü:ste (Z), le v ceršaškem govoru → u:u/o:u: 'ko: ura, 'ju: utro.
- $-\dot{\mathbf{u}} \rightarrow \ddot{\mathbf{u}} : f'k\ddot{\mathbf{u}}p, 'k\ddot{\mathbf{u}}p, 't\ddot{\mathbf{u}}(\mathbf{V});$
 - \rightarrow ü: : 'j ü:k, k'r ü:x (Z), le v ceršaškem govoru \rightarrow o:u: 'ko:up, k'ro:ux.
- ė̃- → eː b'reza, 'delo, 'delatį, 'jestį, 'leto, ne'dela, 'repa, 's ekatį, st'rexa (V);
 - → i:e: 'di:edek, d'ri:eta, 'li:ešnik, 'mi:esto, po'vi:edat, 'vi:eter, že'li:ezo (Z).
- $-\acute{e} \rightarrow e : 'det(V);$
 - \rightarrow i:e: 'di:et(Z).
- $\grave{o} \rightarrow o$: 'botra, 'cota, 'dober, g'lodati, 'osen, p'rosin, 'vola (V);
 - → u:o : 'b u:ožji, 'nu:osin, so'bu:ota, š'ku:oda, 'vu:ozin (Z).
- $-\grave{o} \rightarrow o : g'rop, k'rop, 'post(V);$
 - \rightarrow u:0: 'ku:oš, 'nu:oš, 'pu:ot (Z).
- $\delta \rightarrow 0$: \check{c} 'lovik, g'roza, 'kosec, 'orix, 'vojska (V);
 - → u:o: 'bu:ožič, 'du:obra, 'ku:osa, 'ku:oza, 'vu:ojna (Z).
- è- → e: 'melen, 'seden, 'zelje, 'ženska (V);
 - → ie: : k'lie:plen, 'pie:lan, 'sie:dn, (Z), v ceršaškem, metavskem in dvorjanskem govoru → i:e: 'mi:elen, 'si:edn, 'ži:enska;
 - \rightarrow e:: t're:tji(V,Z).
- $-\grave{e} \rightarrow e : k'met(V);$
 - \rightarrow ie: : k'mie:t(Z), v ceršaškem, metavskem in dvorjanskem govoru \rightarrow i:e. k'mi:et.
- ē → e: 'nesen, 'rekla, s'tela, 'zemla, 'žena (V);
 - → ie:: 'mie:tla, 'pie:če, 'rie:čen, 'sie:stra, 'tie:kla (Z), le v ceršaškem govoru redko

Slavisticna.p65 44 23.6.03, 12:49

 $^{^{10}}$ V ceršaškem govoru sta pod vplivom sosednjega kozjaškega narečja stalno dolgi in staroakutirani J dala enak odraz kot dolgi o.

Mihaela Koletnik, Glasoslovni razvoj v slovenskogoriškem narečju

```
45
```

- \rightarrow e:: 'te:ta in \rightarrow i:e: 'si:estra, 'ti:ekla.
- $\dot{a} \rightarrow \dot{a} : b'r \dot{a}zda, 'j \dot{a}goda, 'm \dot{a}ti, s'l \dot{a}ma (V);$
 - \rightarrow a: : b'ra:ta (rod. ed.), d'la:ka, k'ra:va, ' $\check{z}a:ba$ (Z), le v pesniškem in metavskem govoru \rightarrow å: : $b'r\mathring{a}:ta$, $k'r\mathring{a}:va$.
- - \acute{a} $\rightarrow \mathring{a}$: b'råt, p'råf, 'nås, 'tån (V);
 - \Rightarrow a:: 'ga:t, 'ja:s, 'ka:t, m'ra:s (Z).
- è- → e: 'lexka, 'meša, pre' meknen (V);
 - \rightarrow ie:: 'gie:ne, s'nie:xa, 'zie:men (Z);
 - \rightarrow e:: 'p e:s \tilde{j} i, 's e: \tilde{j} e (V, Z).
- -è → e: 'deš, 'pes, 'teš (V);
 - \rightarrow ie: : 'die: \dot{s} , 'pie: \dot{s} , 'tie: \dot{s} (Z), v ceršaškem govoru tudi \rightarrow e: : 'de: \dot{s} , 'pe: \dot{s} .
- ⇒ e: 'deska, 'megla, 'tema (V);
 - \rightarrow ie: : 'die:ska, 'mie:gla, 'tie:ma (Z), v ceršaškem govoru tudi \rightarrow e: : 'me:gla, 'pe:kl, s'te:ber.
- é- → e: 'detela, s'reča (V);
 - → ie:: 'die:tela, s'rie:ča (Z), v ceršaškem govoru → e:: 'de:tela, s're:ča.
- $-\dot{e} \rightarrow e$: 'več, 'zet(V);
 - \rightarrow ie:: 'vie:č, 'zie:t (Z), v ceršaškem govoru \rightarrow e:: 've:č, 'ze:t.
- ó- → o : 'doga, 'goba, 'koča, 'toča (V);
 - → u:ọ: 'du:ọga, 'gu:ọba, 'ku:ọča, 'tu:ọča (Z), v ceršaškem govoru → ọ: : 'do:ga, 'go:ba, 'ko:ča, 'to:ča.
- $\dot{\mathbf{r}} \rightarrow \dot{\mathbf{r}} : 'g \dot{\mathbf{r}} \dot{\mathbf{c}} a, 'x \dot{\mathbf{r}} bet (\mathbf{V});$
 - \rightarrow ər: 'gərča, 'xərbet (Z), le v metavskem govoru \rightarrow ar: 'garča, 'xarbet.
- $\frac{1}{2}$ \rightarrow u: 'duga (prid.), 'puxi (im. mn.), 'puna, 'vuna (V);
 - → u: 'du:ga (prid.), 'pu:xi(im. mn.), 'pu:na, 'vu:na (Z), v ceršaškem govoru → a:u: 'da:uga, 'va:una.
- $-\frac{1}{2} \rightarrow u : 'pux, 'pun (V);$
 - \rightarrow u: : 'pu:x, 'pu:n (Z), v ceršaškem govoru \rightarrow a:u: 'pa:ux, 'pa:un.

2.1.2 Nenaglašeni samoglasniki

- $i \rightarrow i$: ci'ga:n, i'me:, li'sica; 'xu: odin, 'mati, 'nosin (V, Z);
 - → i: samo v izglasju (V).
- $u \rightarrow i: ki'p \ddot{u}: vlen, lid'je:, li'pi: \tilde{j}e; 'ku: ožix, 'pa:zdixe (V, Z);$
 - → o: Lob'la:na, o'me:tno, po'ra:ni; 'xa:ntox, 'le:ntox, 'Je:zos (V, Z);
 - → u v redkih knjižnih besedah: ču'da:k, dru'ži:na, u'je:tnik, žu'pa:n (V, Z).
- ě → i: ci'diti, dik'lina, si'deti; č'lovik, 'so: usit, 'vediti(V);
 - \rightarrow e: dre'vo: μ , le'nu: ρ ba, se'no: μ , sme'ja:ti; \check{c} 'lu: ϱ vek, 'so: μ set, 'u: ϱ rex (Z);
 - → a: 'go: usanca, 'si: edat, 'vi:dat, 'vi:edat (Z); 'go: usanca (V).
- o → o: do'ma:, go'lo: μp, ko'leno, ko'va:č; 'li: eto, 'mesto, m'le: iko (V, Z); → redko i: ni'co:j (Z).
- e \rightarrow e: be'se: ida, je's e:n, pe'či:, že'lezo; 'nesen, 'pie:če, 'teče (V, Z).
- a → a: brada'vi:ca, las'je:, mla'ti:tef; b'ri:eza, g'låva, 'ja:goda, 'ža:gati' (V, Z); → redko i: ti'ka: u (Z).

Slavisticna.p65 45 23.6.03, 12:49

Slavistična revija, letnik 51/2003, posebna številka

- <u>46</u>
- $\theta \rightarrow e$: 'go: ubec, x'la:pec, 'kunec; 'pe:tek, 'pe:sek, pon'de:slek (V, Z).
- $e \rightarrow e$: $kle'\ddot{c}i$:, $me'so: \mu$, pes'ti:, pre'di:vo; 'mi:ze (im. mn.), 'pa:met, 'žene (im. mn.) (V, Z).
- $o \rightarrow o$: klo'pi:, mo'ža: (rod. ed.), zob'je:; 'lipo, z 'lipo, 'mi:zo, z 'mi:zo, 'žie:lot(V, Z).
- $r \rightarrow r$: $k_r vi$:, $s_r ce$:, $t_r pet_i$; toda $\partial r' de\check{c}a(V)$;
 - → ər: ər'ja:va, kər'b ü:la, smər'di:, tər'pe: ila (Z).
- → u: bux'lif, gu'či:mo, 'ja:buke, 'jåbučina (V, Z);
 → redko o: 'ja:boke (Z).
- 2.2 Soglasniki
- 2.2.1 Zvočniki

2.2.1.1 Fonem /l/

V slovenskogoriškem narečju so praslovanski velarni l, ki se je razvil pred zadnjimi samoglasniki a, o, u, y, o in o (skupina ta), praslovanski srednji l, ki se je razvil pred sprednjimi samoglasniki e, e, e, o in o, ter praslovanski o, ki je nastal po asimilaciji iz o ali pa naravnost iz o za labiali o, o, o in o, sovpadli o srednji o: o ilojca, o i

Palatalni $l' \rightarrow lbj$ je ohranjen v besedah *olje* in *zelje*:\(^{11}\) 'u:\(\rholive{l}p,\) 'zelje.\(^{12}\) srednji l je prešel tudi l pred soglasnikom: $gos\ 'ti:lna$, 've:\(^{12}\) te v vzhodnem slovenskem ozemlju prešel v \(\mu\),\(^{12}\) se v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju v naglašenem zlogu izgovarja kot \(^{12}\),\(^{12}\) ia: 'da:\(\mu\), ko'si:\(^{12}\), sicer kot \(^{12}\). 'nesa, 'veda, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju pa kot \(^{12}\), 've:\(^{12}\), v nenaglašenem zlogu kot \(^{12}\). 're:\(^{12}\).

2.2.1.2 Fonem /r/

Praslovanščina je imela t. i. navadni r s koronalno artikulacijo in mehki r, ki je nastal kot produkt asimilacije med r in naslednjim \underline{i} . V slovenskogoriškem narečju se r izgovarja kot zobnojezični fonem, tj. kot [r]: b $re: \underline{i}k$, 'je:tre, k'råva, 'rezali. R' je razpadel v rj, na koncu besede in pred soglasniki pa je otrdel. Skupini $\check{c}r\check{e}$ - in $\check{z}r\check{e}$ - sta ohranjeni: $\check{c}'re: \underline{i}sna$, $\check{z}'re: \underline{b}e/\check{z}re'be$; povsod poznajo naslednji disimilaciji: $(1) r-r \rightarrow n-r$: 'ma:ntra, 'ma:ntrati, z'ma:ntrana; $(2) r-r \rightarrow j-r$: 'fa:jmošter/'fa:jmaštr. V narečnem p 'ra:por za knjižno 'praprot' gre za reduplicirano besedotvorno varianto iz korena *por-, tj. psl. *por-por- $\mathfrak{b}(A$. Šivic Dular 1990: 86, 88). Prvotno * $p\mathfrak{b}pr\mathfrak{b}$ je dalo 'pie:per (Z)¹⁴ in ' $p\mathfrak{z}per \rightarrow *perper \rightarrow *perper$. Disimilatorični izpad zvočnika l je v besedi *mlad-let¹⁶ 'pomlad, spomladi': zmar' $le:\underline{i}tka$, zmad' $le:\underline{i}tek$.

Slavisticna.p65 46 23.6.03, 12:49

 $^{^{11}}$ V teh dveh besedah je /lj/ sekundarnega izvora. V večini slovenskih narečij se je razvijal kot prvotni lj, ohranila pa so ga le redka, med njimi tudi slovenskogoriško (Ramovš: 1924: 69).

¹² Fran Ramovš, HG II, Konzonantizem, Ljubljana, 1924, Učiteljska tiskarna, 10.

¹³ Glej op. 12, 70.

¹⁴ To obliko poznajo tudi tratenski, trojiški in benediški govor (v).

¹⁵ Glej op. 12, 79.

 $^{^{16}}$ Glej op. 12, 80, 224. Enako tudi Bezlaj (1995: 84): *z mlad leta → prisl zmadleta 'spomladi', v štaj. zmarlet → po disim. zmadletka → -dl- > -rl-: zmarletka 'pomlad'.

2.2.1.3 Fonema /m/ in /n/

Praslovanska m in n sta v slovenskogoriškem narečju dobro ohranjena, doživela sta le premene v določenem galsovnem okolju: 'ka:lamo, 'mo:ust, 'osmi, s'mu:ola; 'de:n, ' $no:u\check{c}$, ' $le\check{s}nik$, 'nesen. Končni - $m \to -n$: s 'si:non, 'sie:stran, te 'leton; gu ' $\acute{c}i:n$, ' $pi:\check{s}en$, ' $se:\underline{i}kan$. Prvotni prislov * $r\check{e}snb$ je ohranjen in se glasi ' $re:\underline{i}sn$ /' $re:\underline{i}sen$. Narečno ' $\check{z}ie:nim$ /' $\check{z}enim$ 'kdor se ženi' je iz psl. * $\check{z}enimb$ 'tisti, ki je ženjen' (Snoj 1997: 760). Diferenciacija $m-n \to m-l$: ' $g\ddot{u}:mla$ 'gumno'; $m-n \to v-n$: 'vie:nda/'venda 'menda'. Analogični n:b' remen, 'semen, 'vi:emen; rinezem: 'me:isenc, 'pa:jank.'

Palatalni $n' \rightarrow n\underline{i}$, $-n\underline{b}j^{-18} \rightarrow n/\tilde{j}$ v položaju na začetku besede in med dvema samoglasnikoma: 'ku: ostan, 'lü:kna, p're: idna; 'jīva, ž 'jo: u; gos'tü:vaje, s'vi: ja, 'žegnaje.

2.2.1.4 Fonem /v/ z variantama /f/ in /u/

Za /v/ se v položaju pred in med samoglasniki ter pred zvenčimi soglasniki govori [v]: c've: it, s'vi: eč nca, 'vo: usek; o'ta:va, p'leve, s'po: uvet; 'i:vje, v'do: uva, v'ro: uče; v m'la:ki, v 'vodo. Pred nezvenečimi soglasniki in v izglasju se menjava s [f]: bez'ga:fke, 'di: elafci, f'čera, 'ilofca; f'ku: oš, f'šo: ulo; 'b'ükef, 'ce: if, p'råf, zd'ra:f. /V/ ima varianto [u] samo za samoglasnikom v redkih posameznih besedah: 'A: ustrija, 'a: uto.

V narečju so znani: disimilaciji $v-m \rightarrow l-m$: 'la:mp 'vamp', $j-v \rightarrow j-b$: 'ja:bor 'javor', premet v skupinah umi-, ubi-: 'mu:jti, 'mu:jen, 'bu:jen ter protetični v: 'vo: \underline{u} sko, 'v: \overline{u} sa, 'v: \overline{u} jec, 'v: \overline{u} :a, 'v: \overline{u} s. Nenaglašeni vzglasni u- v položaju pred nezvenečimi soglasniki $\rightarrow v \rightarrow f$: f' \dot{c} it \dot{j} , f'sie:xne, f't ∂r gan.

2.2.1.5 Fonem /j/

Svetli drsnik j je naslednik praslovanskega nj in praslovanskega d'; pojavlja se tudi kot novonastali prehodni glas: je's e:n, 'jie:zik, 'j tik, lid'j e:; b'r e:ja, 'm e:ja, 'z e:ja; 'xu:jdo, 'mu:jca, 'na:jšo, š'ta:jnga, 'u: ojg n, 'u: ojstra, 'vu:jžgen, 'v tijzda.

2.2.2 Nezvočniki

2.2.2.1 Fonema /p/ in /b/

Ustničnika p in b, nastala iz praslovanskega p in praslovanskega b, sta v narečju dobro ohranjena, le b pred nezvenečimi soglasniki in na koncu besede izgubi zven: k'ru: op, ' $l\ddot{u}$: $pal\dot{j}$, 'pe: tek; 'bu: ot ra, s' $k\ddot{u}$: bin, t'rebalo; x'le: ipček, opk'la: tki; go'lo: up, 'zo: up; op 'sie: dmix. Iz *b*bče $la \to p$ č $\hat{e}la$ se je razvilo 'če: la, v negovsekm, ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru pa je iz vtiče ta

Glasova p in b podajata tudi tuji p in b. Slovenski p nastane za germanski b v začetku besede, geminaciji ter v skupini -mb-: k'r \ddot{u} :mpasti, 'pa:uri, p'la:va, 'pu:ter, 'p \ddot{u} :ngrat, 'p \ddot{u} sl \dot{j} , mlajše prevzete besede pa že imajo b: b'lo:nt, 'fa:rba, 'ri:bat \dot{j} . Iz ide. $p \to \text{germ}$. $f \to v$ stari bavarščini $v \to \text{slov}$. b: 'ba:rat \dot{j} , 'ba:sat. Stvn. dat. pl. (zi)pfinkustin¹⁹

Slavisticna.p65 47 23.6.03, 12:49

¹⁷ V negovskem, ivanjskem in črešnjevskem govoru: 'pa:vok ← *pa-okъ.

¹⁸ Glej op. 12, 114.

¹⁹ Glej op. 12, 190.

je dal 'fi:nkošti/'fi:nkišti/'fii:nkošti. Začetni pf- starejše izposojenke substituirajo s f: 'fa:jmošter/'fa:jmaštṛ, 'fa:rof.

2.2.2.2 Fonema /t/ in /d/

Zobnika t in d, nastala iz praslovanskega t in praslovanskega d, sta v narečju dobro ohranjena, le d pred nezvenečimi soglasniki in na koncu besede izgubi zven: mla'ti:tva, st'ri:exa, t'ra:vnik; 'di:elo, do'ma:, 'seden; otp're:iti, pot'ko:uva, 're:itka; 'le:t, 'so:usit, 'ie:lot; ot 'ii:eva, ii:eva, Primarni skupini ii:eva, i:eva, ii:eva, ii:eva,

2.2.2.3 Fonemi /k/, /g/ in /x/

Fonemi k, g in x, ki je nastal na praslovanskih tleh, so v slovenskogoriškem narečju dobro ohranjeni, le g na koncu besede izgubi zven: k'ro: upvpce, 'mu: okra; bla'go: u, g'lu: odati; d'ro: vk, v'ne: vk, v'vi: vevh, v'vivt. Skupina vevt: 've: ve: ve:

2.2.2.4 Fonemi /c/, /č/, /s/, /š/, /z/, /ž/

Zlitnika c, č in priporniki: sičnika s, z in šumevca š, ž v slovenskogoriškem narečju niso doživljali večjih spreemmb, le z in ž pred nezvenečimi soglasniki in na koncu besede izgubita zven: 'cu: ota, c'vi:rki; 'mie:čen, s'pečti; 'letos, p'ru: osin; b'ri: eza, 'zi:t; is'pi:t, ras'te:gnen; 'jås, 'vo: us; 'me: išan, 'š e:st; 'bu: ozič, 'žena; 'teško, zas'lü: iška; 'mo: uš, 'ri:beš. Za slovensko srajca je oblika z analogičnim -k-: s'ra:kca, s'råkica. 25 Rezultati druge palatalizacije so redki, ohranjeni v splošnoslovenski obliki

Slavisticna.p65 48 23.6.03, 12:49

 $^{^{20}}$ Ramovš (1924: 216) meni, da je ta oblika nastala ali v križanju med *gde in *ke ali pa iz *gde po asimilaciji glasu d na g.

²¹ Glej op. 12, 215.

²² Po Ramovšu (1924: 225) je $k \in k' \in t'i$.

²³ Ramovš meni, da je poleg *kruša* imela že praslovanščina tudi še *gruša*. Menjavo med *k* in *g* pojasnjuje z različno substitucijo tujega glasu, saj je beseda psl. izposojenka; dopušča pa tudi možnost, da je prvotno *gruša* spremenjeno v *kruša* po deminutivu **krušъka*, kjer bi *k*- nastal po asimilaciji na -*k*- v notranjosti besede (1924: 231). Da gre za staro izposojenko iz neznanega jezika, misli tudi Bezlaj (1976: 205).

²⁴ Ta oblika je znana samo v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju.

²⁵ Slovensko srajca je izpeljano iz srajčica, to pa je iz sračica, psl. *sorčica, kar je izpeljanka iz psl. *sorka 'srajca'. To se ohranja v csl. sraka 'obleka', stcsl. sraky 'tunika' (Snoj 1997: 559; Bezlaj 1995: 302). Deminutiv k sraka se stcsl. pravilno glasi sračica in z analogičnim -k- (kakor v rokica) dobimo obliko srákica (Ramovš 1924: 288). Tudi Škrabec si je analogično obliko srákica prav razlagal (1998: 252); nastanek srájca ← sráčica pa razlaga z disimilacijo č-c : j-c (sračica → *sraica, srájca), kar po Ramovšu (1924: 288) ni verjetno. Ta sklepa, da je pojav starejši in suponira razvoj sráčica → srájčica → srájca.

otroci: ot'ru: oci. Stara disimilacija $\check{c}t \to \check{s}t: \check{s}'ti:rje$, $\check{s}'ti:ri$. Prvotno $ve't'\check{s}i \to vet'\check{s}i$ je po prehodu $t' \to k$ dalo $ve't'\check{s}i$ (Ramovš 1924: 296): $ve't'\check{s}i$, $ve't'\check{s}i$, $ve't'\check{s}o$. Pred $\check{j} \in n'$ pripornik z po jotaciji $\check{j} = \check{z}: \check{z}$ ' $\check{j}ive$, \check{z} ' $\check{j}i:n$, \check{z} ' $\check{j}o: \check{u}$. Asimilacija $\check{s}\check{c} \to \check{s}:$ ' $i:\check{s}en$, ' $i\ddot{u}:\check{s}ti$, ' $in:\check{s}e$, ' $i:\check{s}ek$, ' $i:\check{s}e$,

2.2.2.5 Fonem /f/

Literatura

France BEZLAJ, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika* (A–J). Ljubljana: SAZU. – 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika* (P–S). Ljubljana: SAZU.

Mihaela KOLETNIK, 2001: *Slovenskogoriško narečje*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. Zora 12.

— 2002: Razvoj soglasnikov v slovenskogoriškem narečju. Jezik in slovstvo XLVII/4. 131—138.

Tine LOGAR, 1974: Pregled zgodovine slovenskega jezika. *SSJLK* (informativni zbornik). 103–113.

- −− 1978: Konzonantni sistemi v slovenskih narečjih. XIV. SSJLK. 19–31.
- 1981: Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sitem. V: Fonološki opisi ... Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- 1983: Slovenski dialekti temeljni vir za rekonstrukcijo slovenskega jezika. *Jezik in slovstvo* XXIX/8. 285–288.

Tine LOGAR, Jakob RIGLER, 1983: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Fran RAMOVŠ, 1924: *HG II, Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

-- 1935: HG VII, Dialekti. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Jakob RIGLER, 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* XI/1. 25–78.

- 1967: Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. Slavistična revija XIV. 129–152.
- 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- —— 1986: *Razprave o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- 1977: K problematiki daljšanja starega akuta. Slavistična revija XXV (kongresna številka).

Marko SNOJ, 1997: Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Slavisticna.p65 49 23.6.03, 12:49

²⁶ Glej op. 24.

- Alenka ŠIVIC DULAR, 1990: Poimenovanja za 'Filix' v slovanskih jezikih. *Razprave SAZU = Dissertationes XIII*.
- Stanislav ŠKRABEC, 1998: *Jezikoslovna dela IV.* Ur. Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Jože TOPORIŠIČ, 1978: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja.
- 1988: Tvorbeni model slovenskega knjižnega naglasa. Slavistična revija XXXVI/2. 133—179
- 1992: Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Zinka ZORKO, 1993: Daljšanje akuta v severovzhodnih slovenskih narečjih. *Slavistična revija* XLI/1. 193 –207.
- 1998: Haloško narečje in druge dialektološke študije. Maribor: Slavistično društvo Maribor. Zora 6.

SUMMARY

The Slovenske Gorice dialect belongs to the Pannonian dialectal group due to the parallel development of the permanently long jat, long etymological o, permanently long u, and the syllabic f, as well as to the parallel reflex of the permanently long nasal e, long e, and long e. This dialect is not uniform, but, rather, it is split between two subdialects. The western subdialect is characterized by the lengthening of the old- and neoacute vowels in non-final and final syllables, which affected even the vowels under retracted accents, therefore, the reflexes for these vowels differ from the reflexes for permanently long or circumflexed vowels. The eastern subdialect preserved the quantitative oppositions.

The Slovenske Gorice dialect does not have tonemic oppositions. Stress is not limited to a particular word syllable, i.e., any syllable may carry the stress. Both common Slovene accent advancements and the retraction from the final short syllable to the pretonic short vowel were carried out, e.g., $\dot{z}en\dot{a} \rightarrow \dot{z}\dot{e}na$, $kos\dot{a} \rightarrow k\dot{o}sa$, $m\partial gl\dot{a} \rightarrow m\dot{\partial g}la$; in the western subdialect the newly stressed vowel was lengthened and diphthongized, while in the eastern subdialect it remained short. The newest accent retractions are the following: (1) in individual words from circumflex long final, particularly open, syllables, e.g., 'lexko 'viixa; (2) from short circumflex syllables, e.g., 'a:dvent, 'bu:ogat, 'poznan, p'rinas, 'zåčnen. Vowels in forms leveled by the basic form are also short, e.g., 'nu:oso, 'nu:osla, 'nu:osli; 'zemi, 'zemta, 'zemte (vel.).

The following vowels from the original Slovene phonological system had the same development in the eastern and western Slovenske Gorice subdialects: $\mathring{e} \rightarrow e: \mathring{f}, \ \mathring{o} \rightarrow o: \mathring{u}, \ \mathring{e}, \ \mathring{e}, \ \mathring{o} \rightarrow \varrho: \mathring{g}, \ \mathring{e}, \ \mathring$

In the Slovenske Gorice dialect CSl velar l, CSl middle l and CSl. l' merged into middle l. R is like in Standard Slovene. R' > r; \check{cre} - and \check{zre} -; -m > -n; $n' > n/\check{j}$; v is [v], in front of voicless obstruent and in word-final position it is [f]; rinezem. Original clusters tl, dl are not preserved. Cf. also r-r > n-r; r-r > j-r; m-n > m-l; v-m > l-m; pt- > ft-, tl-dl > kl-gl; dn > gn; $\check{se} > \check{se}$.

Slavisticna.p65 50 23.6.03, 12:49